

2.1. ФОРМУВАННЯ ПЕРВИННО-ДОКУМЕНТНИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ РЕСУРСІВ

УДК 002.1:37](477)

Н. А. Горбенко, *наук. співробітник ДНІБ України ім. В. О. Су-
хомлинського, аспірант ДАКККіМ*

ОСНОВНІ НАПРЯМИ ДОСЛІДЖЕННЯ ДОКУМЕНТНОГО ПОТОКУ З ПЕДАГОГІКИ В УКРАЇНІ

У статті проаналізовано теоретичні підходи до проблеми вивчення документного потоку з педагогіки в Україні як одного з перспективних напрямів сучасного документознавства.

Ключові слова: *галузевий документний потік, мікропотік, структура документного потоку.*

Ефективний розвиток України залежить від багатьох факторів, зокрема таких, як науковий та економічний потенціал, стабільність внутрішньої політичної ситуації, утвердження позитивного іміджу держави на міжнародному рівні. Це багато в чому залежить від розвитку українського суспільства, знань і вмінь кожної конкретної людини, її світогляду, доброї волі. Вирішальними у формуванні особистості є освіта і виховання, які забезпечують усебічний розвиток, набуття та засвоєння знань, підготовку кваліфікованих кадрів. Провідні вітчизняні науковці, осмислюючи роль освіти в суспільстві, стверджують, що вона віддзеркалює соціально-економічний та культурно-історичний стан країни, забезпечує сталий розвиток і є складовою національної безпеки [7, с. 24, 25].

Педагогічна наука невіддільна від діяльності суспільства і в своєму існуванні та розвитку неодмінно послуговується інформацією. Постійний обмін відомостями про новітні теорії, гіпотези, досягнення, результати досліджень удосконалюють науку, сприяють її еволюційному розвитку та ефективному утвердженню в суспільстві. Результати педагогічної діяльності знаходять відображення на сторінках численних видань та у періодиці, а також у вигляді

електронних документів, навчальних фільмів, наочних посібників тощо. Усі ці елементи утворюють документний потік із педагогіки (ДПП) – сукупність документів, розподілених у просторі і часі, що рухаються від створювачів та виробників до споживачів, поширюючи в суспільстві педагогічну інформацію.

Теоретичне знання про документний потік (ДП) представлене у вигляді дослідження ознак, властивостей, функцій, розробки підходів до структурування та у виявленні і вивченні закономірностей функціонування. Ці та інші теоретичні питання досліджували Е. П. Бережна [2], Г. Ф. Гордукалова [3], Л. С. Козачков [5; 6], Л. Лабушевська [10], В. О. Мінкіна [12], А. А. Соляник [15], Є. В. Стась [17] та інші. Але в українському документознавстві відсутні комплексні дослідження документного потоку з педагогіки, що і зумовлює необхідність вивчення даної проблеми. Актуальність дослідження ДПП зумовлена також науковим прогресом, який є важливим фактором трансформації способів фіксації, збереження і передачі інформації, потребами суспільства в галузевій документованій інформації та відсутністю у вітчизняному документознавстві теоретичного знання про галузеві документні потоки, їх структуру, функції, релевантність суспільним запитам. Саме тому в сучасних умовах об'єктом дослідження може виступати ДПП України як явище об'єктивної дійсності. Відповідно предмет вивчення охоплює історію формування та теоретичні засади функціонування документного потоку з педагогіки в Україні. З урахуванням вищезазначеного необхідно проаналізувати окремі теоретичні підходи до проблеми функціонування галузевого ДП та визначення актуальних питань дослідження цього явища. Науковці зазначають, що однією з основних умов існування та функціонування документних потоків є потреба суспільства в обміні документальною інформацією [16, с. 38]. Доки існуватиме така потреба, документні потоки будуть постійно розвиватися та активно функціонуватимуть у суспільстві.

Виходячи з поглядів науковців про те, що ДП є своєрідним способом накопичення відомостей про навколишню дійсність та результати суспільної діяльності, документний потік із педагогіки в Україні розкриває «педагогічну дійсність» нашої держави. На думку вчених, існування ДП як явища зумовлюють дві його невіддільні властивості: дискретність та континуальність. Зокрема, український документознавець та фондознавець А. А. Соляник

трактує дискретність як властивість документа – елемента потоку – бути окремим і незмінним за змістом, а континуальність (безперервність) – зв'язок кожного наступного документа з попередніми [16, с. 38, 39]. Ця обставина є досить суттєвою для розвитку науки, в тому числі й педагогічної. Дослідження конкретних педагогічних проблем – чи то вивчення педагогічного досвіду, чи прогностична педагогічна діяльність – неможливе без детального аналізу та вивчення документів із тематики дослідження: наукових, навчально-методичних, законодавчих, нормативних. У процесі їх опрацювання, аналітичної діяльності відбувається осмислення нового знання, кожний конкретний документ виступає результатом опрацювання та продовження попередніх і може стати причиною, підґрунтям створення нових документів. Це зумовлює безперервний розвиток та функціонування галузевого ДП та інформаційне забезпечення педагогічної науки.

ДПП, постійно взаємодіючи із зовнішнім середовищем, як-то наукові колективи, окремі дослідники, педагоги, батьки, задовольняє їхні потреби в інформації шляхом надання документів про педагогічні події, факти, теорії, результати досліджень, педагогічний досвід. Отримана інформація може бути використана з різною метою. Скажімо, для батьків вона стане корисною у вихованні та освіті власних дітей, педагоги застосують її в організації навчально-виховного процесу різних ланок освіти, а для вчених вона є джерелом наукових пошуків. Реагуючи на суспільні зміни, проблеми галузі, потреби громади у педагогічних знаннях, науковці, педагоги-практики проводять дослідження, під час яких відбувається опрацювання документів, осмислення інформації, з'являється нове синтезоване знання. Своєю чергою воно матеріалізується у вигляді різних видів документів, які, впливаючись у ДП, збагачують його та стають запорукою піднесення науки на якісно новий рівень розвитку і слугують джерелом поширення в суспільстві педагогічної інформації.

Галузевий потік, надаючи інформацію про педагогічну діяльність в Україні, забезпечує безперервний зв'язок між дослідженнями в даній царині та стимулює розвиток самої науки. Кожне нове знання спирається на раніше досліджене і доведене, що допомагає вивчати проблеми з погляду істинності та обґрунтованості. Російський учений Є. В. Стась, вивчаючи документні потоки з метою дослідження розвитку науки, вказує на те, що потік пов'язаний із

зовнішнім середовищем (науковими педагогічними колективами, окремими вченими, педагогами-практиками) і цей зв'язок має суттєвий вплив на формування ДП. Автор підкреслює, що збільшення кількості дослідників, інтенсивний розвиток наукових досліджень неодмінно відображаються у кількісних параметрах ДП у бік збільшення. І навпаки, зменшення авторських колективів, введення обмежувальних факторів, скажімо цензури, зниження актуальності тієї чи іншої проблеми зумовлює зменшення числа публікацій і як наслідок – зменшення документного потоку. У рамках свого дослідження вчений доводить можливість вивчення документного потоку з метою аналізу розвитку певної науки, яке ґрунтується на дослідженні документів певного типу та виду або певної тематики, створених в рамках даної науки [17, с. 22, 23]. Підтримуючи думку науковця щодо можливості дослідження документного потоку з метою розвитку науки, можна стверджувати, що документний потік із педагогіки в Україні забезпечує можливість простежити шляхом дослідження галузевих документів історію становлення вітчизняної педагогіки, проаналізувати стан сучасної науки та спрогнозувати її розвиток у майбутньому. Потік, увібравши всю різноманітність галузевих документів, забезпечує можливість формування фондів інформаційних установ, зокрема педагогічних бібліотек. Останніми роками цьому сприяє розвиток системи обов'язкового примірника, що законодавчо закріплено постановою Кабінету Міністрів України «Про доставляння обов'язкових примірників документів».

Одним із найбільших зібрань вітчизняних педагогічних документів в Україні володіє Державна науково-педагогічна бібліотека України імені В. О. Сухомлинського. Вона одержує обов'язковий безоплатний примірник видань, аудіо-, візуальної, аудіовізуальної продукції України і отримує навчальні, навчально-методичні видання для закладів освіти всіх типів, наукові видання з педагогіки та психології, аудіопродукцію навчального, науково-просвітницького, виробничо-професійного характеру для вчителів [13, с. 3–4].

Отже, документний потік із педагогіки в Україні, акумулюючи документи педагогічної тематики, що вийшли на теренах нашої держави, забезпечує інформацією різні напрями педагогічної діяльності; надає можливість дослідження історії та прогнозування розвитку даної галузі в цілому; актуалізує вивчення окремих, недо-

статньо висвітлених питань; сприяє створенню нової педагогічної інформації та формуванню фондів інформаційних установ: бібліотек, архівів, органів НТІ; підвищенню рівня педагогічних знань у суспільстві. Серед важливих напрямів у вивченні вітчизняних галузевих документних потоків фахівці визначають періодизацію їх формування та розвитку, вивчення структури, функцій, закономірностей функціонування, системне дослідження, моніторинг і моделювання [14, с. 7]. Вивчення документного потоку з педагогіки в Україні, на нашу думку, слушно розпочати з розробки періодизації його розвитку та функціонування.

Періодизація застосовується в різних науках і дозволяє розподілити явище на етапи та стадії розвитку в межах певних часових відрізків, обмежених конкретними датами. Це дозволяє дослідити причини та тенденції розвитку того чи іншого явища, виявити фактори впливу на нього, характерні або відмінні для кожного періоду риси та ознаки, простежити взаємозв'язки та закономірності розвитку. Розробка періодизації розвитку документного потоку з педагогіки в Україні ґрунтується на основі аналізу документів з історії вітчизняної педагогіки та видавничої справи. Вона дозволить дослідити економічні та соціокультурні умови, за яких розвивалося дане явище, вплив рівня розвитку української педагогічної науки на кількісний та якісний склад галузевого ДП, дасть змогу вивчити вплив суспільства на формування галузевого документного потоку та релевантність ДП щодо потреб суспільства, вимоги до педагогічних документів, причини їх трансформації та модернізації, еволюцію документного забезпечення педагогічної науки.

Не менш актуальним є вивчення структури вітчизняного документного потоку з педагогіки. Поняття структури, з філософської точки зору, означає «спосіб закономірного зв'язку між складовими предметів і явищ природи та суспільства, мислення та пізнання, сукупність істотних зв'язків між виділеними частинами цілого, що забезпечує його єдність, внутрішню будову будь-чого. Вона властива об'єктам, що являють собою системи, і виділяється шляхом встановлення сутнісних, відносно стійких зв'язків між їх елементами при частковому або повному абстрагуванні від якісних характеристик цих елементів. Структура є законом існування і функціонування системи, забезпечує збереження основних властивостей та функцій при різноманітних її змінюваннях» [4, с. 611].

У своїй роботі А. А. Соляник наводить таке визначення поняття структури: сукупність стійких зв'язків об'єкта, що забезпечують його цілісність, збереження основних властивостей. Дослідниця зазначає, що структура ДП має ознаки, які дозволяють класифікувати документи: семантичну – смислові зв'язки між документами; тематичну – поширеність документів певної тематики; типологічну – розповсюдження, кількісне співвідношення документів певних типів та жанрів; видову – співвідношення документів різних видів; мовну – співвідношення елементів, опублікованих певними мовами; видавничу – співвідношення документів, виданих певними установами; авторську – співвідношення документів, підготовлених певним науковими колективами чи окремими авторами; хронологічну – елементи потоку, співвіднесені за роком видання. Розглянувши вказані ознаки, дослідниця наголошує, що структурувати документний потік можна за будь-якими ознаками класифікації документів [15, с. 21, 23–26].

Одним із найважливіших питань у цьому напрямі є дослідження типо-видової структури ДП. Підґрунтям для аналізу є напрацьована багатьох учених у галузі класифікації документів. Свій внесок щодо цього зробили В. Бездрабко [1], С. Кулешов [8], Н. Кушнаренко [9], Н. Ларьков [11], Д. Теплов [19], Г. Швецова-Водка [20]. Але вказані дослідження містять фрагментарні, опосередковані уявлення про галузевий документ. А проблема розробки класифікації педагогічного документа полягає у виявленні притаманних йому відмінностей. Адже педагогіка охоплює різні напрями діяльності, а постійний розвиток науки і техніки стимулює еволюцію засобів фіксації інформації, сприяє удосконаленню способів її передачі та поширення знань у суспільстві. Ці обставини зумовлюють використання в галузевій практиці найрізноманітніших типів та видів документів на різних носіях інформації.

Які саме документи інформаційно забезпечували вітчизняну педагогіку, які суспільні потреби зумовлювали процес створення, використання та трансформацію тих чи інших типів та видів документів, як вони співвідносяться в кількісному вимірі? Це лише частина питань, відповіді на які допоможе отримати дослідження типологічної та видової структури документного потоку з педагогіки.

Результатом цього дослідження має стати розробка класифікації галузевих документів, яка б органічно висвітлила властивості всіх

документів, за допомогою котрих відбувається інформаційне забезпечення педагогічної науки. Важливим завданням вивчення ДПП України є дослідження його авторської структури, «співвідношення документів за ознакою наукових колективів чи індивідуальних авторів» [15, с. 26], що беруть активну участь у його формуванні. Органи державної влади, науково-педагогічні установи, бібліотеки, громадські товариства виконують різні функції та завдання, тому характер їхньої діяльності суттєво різниться між собою. Вони активно формують державну освітню політику, досліджують педагогічні проблеми, проводять наукові заходи (конференції, семінари, круглі столи), сприяють поширенню вітчизняного педагогічного досвіду як в нашій державі, так і за кордоном, забезпечують безперервну освіту, формують галузевий інформаційний ресурс.

Сьогодні в Україні діє багато педагогічних організацій, що сприяє всебічному розвитку педагогічної науки і освіти. Центральним органом державної виконавчої влади, який формує та реалізує національну політику в галузі освіти і здійснює міжнародне співробітництво, є Міністерство освіти і науки України. У 1992 р. було створено Академію педагогічних наук України. Сьогодні у її структурі функціонують 5 відділень, 7 інститутів, 6 наукових центрів, Державна науково-педагогічна бібліотека України імені В. О. Сухомлинського та Педагогічний музей. Одним із напрямів діяльності цієї установи є створення програм, підручників та методичних посібників для навчально-виховних закладів. АПН України здійснює фундаментальні та прикладні дослідження в галузі педагогіки, розробляє і науково обґрунтовує форми, методи та засоби сучасного навчально-виховного процесу. Результати її роботи відображені в численних наукових документах. Така різноаспектна діяльність постійно розширює та значно збагачує ДПП, актуалізуючи потребу дослідження внеску АПН України у формування вітчизняного галузевого ДП. Активну участь у збагаченні ДПП беруть і педагогічні вищі навчальні заклади, яких в Україні налічується близько 30. Важливим є аналіз роботи Книжкової палати України – центру національної бібліографії та найбільшого архіву вітчизняної друкованої продукції. Створюючи національну бібліографію на основі державної реєстрації видань, Книжкова палата України видає літописи. Вони є важливими засобами для аналізу документного потоку з педагогіки, адже в спектрі доку-

ментів, про які інформують користувачів ці видання, неодмінно присутні і педагогічні. Слід також відзначити й діяльність бібліотек щодо створення вторинних інформаційних документів галузевої тематики, яка дозволяє урізноманітнити потік бібліографічними, аналітичними та реферативними документами.

ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського – головний інформаційний, координаційний та науково-методичний центр мережі освітянських бібліотек Міністерства освіти і науки України та Академії педагогічних наук України – спрямовує свою діяльність на забезпечення фахових інформаційних потреб освітян. Одним із напрямів цієї діяльності є створення галузевої бібліографічної інформації. Систему бібліографічної продукції Бібліотеки становлять науково-допоміжні, рекомендаційні, поточні, ретроспективні, біобібліографічні посібники. Вони вміщують відомості про спадщину знаних педагогів, наукову діяльність учених України в галузі педагогіки та найактуальніші проблеми, що досліджуються сучасною педагогічною наукою.

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського також долучається до формування галузевого ДП. З 1995 р. вона видає Український реферативний журнал «Джерело», в якому серед інших галузей знання доводить до відома користувачів реферативну інформацію з питань педагогіки. Загалом, за час існування журналу в ньому представлено відомості про більш ніж 5 тисяч педагогічних документів: монографії, автореферати дисертацій, збірники наукових праць, матеріали конференцій, статті з наукових збірників та журналів.

Інформаційна та видавнича діяльність бібліотек дозволяє зарахувати їх до числа авторських колективів, які, опрацьовуючи елементи галузевого потоку, поповнюють його інформаційними документами. Маловивченою залишається діяльність педагогічних товариств, архівних установ та музеїв України щодо їх внеску в розвиток галузевого ДП. Тож аналіз їхньої діяльності є дуже актуальним. Цікавим також є дослідження видавничої структури ДПП. Педагогічні видавництва України, маючи давню історію, спеціалізуються на виданні певних типів та видів документів. На сучасному етапі активізувалася діяльність організацій, що випускають аудіовізуальну продукцію педагогічної тематики, чому сприяє використання інформаційно-комп'ютерних технологій.

Дослідження внеску найбільш знаних у нашій країні видавництва у розвиток галузевого ДП допоможе розкрити специфіку їхньої діяльності.

Загалом, комплексне багатоаспектне дослідження структури вітчизняного ДПП дасть змогу проаналізувати склад галузевого ДП та діяльність різних установ і організацій, спрямовану на його розвиток і функціонування. ДПП у процесі свого існування виконує важливі функції з акумуляції та інформаційного забезпечення суспільства педагогічною інформацією і, опосередковано, висвітлює стан розвитку вітчизняної педагогічної науки і практики. Комплексне дослідження явища охоплює вивчення історичних передумов формування ДПП, розробку його періодизації, типової, авторської, видавничої структури. Це дозволить доповнити теорію документних потоків знаннями про галузевий потік, реконструювати етапи його становлення, проаналізувати сприятливі та гальмівні фактори його розвитку, збагатить теоретичне знання про типологічні та видові особливості педагогічних документів, сприятиме дослідженню суспільних потреб у даному напрямі і на цій основі формуванню національного галузевого ресурсу та системи інформаційного забезпечення освітянської галузі.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Бездрабко, В. В.* Управлінське документознавство : навч. посіб. / В. В. Бездрабко ; М-во освіти і науки України, Київ. нац. ун-т культури і мистецтв, Ін-т держ. упр. і права. – К. : [б. в.], 2006. – 208 с.
2. *Бережная, Э.П.* Функции информационных потоков в обеспечении педагогических исследований : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Э. П. Бережная. – М., 1981. – 184 с.
3. *Гордукалова, Г. Ф.* Документальный поток социальной тематики как объект библиографической деятельности : учеб. пособие / Г. Ф. Гордукалова ; ЛГИК им. Н. К. Крупской. – Ленинград : [б. и.], 1990. – 108 с.
4. *Йолон, П.* Структура / П. Йолон // Філософський енциклопедичний словник. – К., 2002. – С. 611.
5. *Козачков, Л. С.* К вопросу об изучении закономерностей информационных потоков / Л. С. Козачков // Экономическая кибернетика и исследования операций. – К., 1967. – Вып. 1. – С. 105–123.
6. *Козачков, Л. С.* Модель роста числа научных публикаций на основе закона Лотка-Бредфорда-Ципфа / Л. С. Козачков, Л. А. Хурсин // Науч.-техн. информ. Сер. 2. – 1968. – № 7. – С. 3–18. – Библиогр.: 18 назв.

7. *Кремень, В.* Освіта і наука України: шляхи модернізації : факти, роздуми, перспективи / В. Кремень. – К. : Грамота, 2003. – 215 с.

8. *Кулешов, С.* Документальні джерела наукової інформації: поняття, типологія, історія типологічної схеми / С. Кулешов ; Укр. акад. інф-ки. – К. : УкрІНТЕІ, 1995. – 190 с.

9. *Кушнарєнко, Н. Н.* Документоведение : учебник. – 7-е изд., стереотип. / Н. Н. Кушнарєнко. – К. : Знання, 2006. – 459 с. – (Высшее образование XXI века).

10. *Лабушевська, Л.* Наукометричні методи оцінки галузевого документального інформаційного потоку / Л. Лабушевська // Вісн. Книжк. палати. – 1998. – № 7. – С. 19–21. – Бібліогр.: 15 назв.

11. *Ларьков, Н. С.* Документоведение : учеб. пособие / Н. С. Ларьков. – М. : АСТ Восток-Запад, 2006. – 428 с.

12. *Минкина, В. А.* Изучение документальных потоков для целей слежения за развитием отраслей и проблем / В. А. Минкина // Документальные потоки по естествознанию и технике и проблемы библиографии : сб. науч. тр. – Л., 1983. – Т. 76. – С. 140–160.

13. *Про порядок доставляння обов'язкових примірників документів* : постанова Каб. Міністрів України від 10 трав. 2002 р. № 608 // Бібл. планета. – 2002. – № 3. – С. 2–4.

14. *Слободяник, М. С.* Галузеве документознавство: перспективні напрямки досліджень / М. С. Слободяник // Документознавство. Бібліотекознавство. Інформаційна діяльність: проблеми науки, освіти, практики : матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф., 17–18 трав. 2005 р., Київ. – К., 2005. – Ч. 1. – С. 5–8.

15. *Соляник, А. А.* Документні потоки та масиви : навч. посіб. / А. А. Соляник. – Х. : [б. в.], 2000. – 112 с.

16. *Соляник, А. А.* Система документопостачання бібліотечних фондів : закономірності розвитку : монографія / А. А. Соляник. – Х. : ХДАК, 2005. – 229 с.

17. *Стась, Е. В.* Разработка структурно-динамического метода исследования документального информационного потока в целях определения состояния и тенденций развития научных направлений : дис. ... канд. техн. наук : 05.25.01. – М., 1983. – 172 с.

18. *Сучасна освіта в Україні – 2007* : офіц. каталог виставки, 15–17 лют. 2007 р. / М-во освіти і науки України, АПН України, виставк. фірма «Карше». – К. : [б. в.], 2007. – 95 с.

19. *Теплов, Д. Ю.* Типизация в книговедении и библиографии: основные проблемы на примере научно-технической литературы и ее библиографии / Д. Ю. Теплов. – К. : [б. и.], 1977. – 208 с.

20. *Швецова-Водка, Г. М.* Типологія документа : навч. посіб. / Г. М. Швецова-Водка. – К. : Книжк. палата України, 1998. – 78 с.